

Slovenka«. Prav tako kot sem v hrvaških vaseh, do katerih sem zašel na poti iz Novega mesta [mišljen je Wiener Neustadt, op. T.K.] srečal kakšno deklico in jo vprašal: »Ali si ti Hrvatica?« in je vsaka veselo odgovorila: »Je, je«, torej »Da, da«.

21./9. septembra je zapustil Gradec in se ob petih zjutraj s kočijo odpravil v Maribor, opremljen s Kvasovim pismom, naslovljenim na vse vaške duhovnike, do katerih bi lahko prišel med potovanjem po Spodnjem Štajerskem. Vendar pa o tem, da bi se kje ustavil in se s katerim izmed njih sestal, Panov ne poroča. V kočiji si je lahko delal zapiske o deželi, ki jo je spoznaval med potjo, izvemo pa tudi za stroške potovanja s kočijo. »Cene v teh kočijah so neobičajno nizke: z Gradca do Maribora je približno 9 milj ali 63 vrst, zase in za prtljago pa sem plačal zlatnik in 20 krajcarjev, torej približno tri rublje.«

S tem podatkom se njegovo zanimanje za Slovence konča, saj v nadaljevanju že poroča o tržaških doživetjih.

Pomen pisem Vasilija Panova v letih 1841-43 se po besedah urednice Ivantyšinove (sicer specialistke za vprašanja in koncepte slovstva v 19. stoletju, zaposlene na Zgodovinskem institutu Slovaške Akademije znanosti v Bratislavi) skriva predvsem v tem, da zapolnjujejo doslej preveč fragmentarno sliko odnosov slavjanofilov do Slovanov v srednji in jugovzhodni Evropi v 40. letih. Panov namreč ne izhaja samo iz teoretičnih presoj, temveč predvsem iz svojih izkušenj. Kot opazovalec je trezen in stvaren, kljub pogostemu navdušenju pa poskuša ostati tudi kritičen. Razen tega je med vsemi ostalimi mladimi slavjanofili najpopolnejše dojemal srečanje z ideologijo slovanskega nacionalizma. S svojimi zaključki je končno (z namenom pomagati Slovanom) želel seznaniti tudi rusko politiko, vendar pa realizacija oz. uspeh teh prizadevanj žal nista znana.

Tone Kregar

PARADOKSI HENRIKA TUME

Henrik Tuma (1858 - 1935) je v galeriji slovenskih osebnosti čisto svojevrsten lik, nekak neznan znanec: kdor se količkaj zanima za domačo politično zgodovino, se mu kratko malo ne more izogniti, hkrati pa ga le stežka ulovi v

kolikor toliko zadovoljive besedne oznake. Razlog za to ni morebiti pomanjkanje vsakovrstnih pričevanj o njegovem delu, temveč izjemna življenjska dinamika, ki ga je v različnih obdobjih silila k zelo netipičnemu ravnanju. Njegova usoda je pravzaprav en sam paradoks: v mladosti je za svoj temeljni vrednotenjski kriterij izbral izkustveno modrost, v zrelih letih in starosti pa je prisegal na marksistično-leninistično dogmatiko, ki jo je poznal zgolj iz potiskanega papirja. Kot študent se je hotel "iz prve roke" seznaniti z življenjskim slogom najrazličnejših družbenih slojev (pri Regenu dunajskega meščanstva, pri grofu Welserheimbu avstro-ogrske aristokracije) in pokrajin (številna potovanja in izleti), s čimer je bil povsem podoben največjemu slovenskemu svetovljanu Pavlu Turnerju (1842 - 1924; podobnost med njima je mestoma prav nenavadna; oba sta se npr. učila madžarščine, kar je bilo med njunimi rojaki ne le tedaj sila nenavadno početje), po "idejni preosnovi" v marksista pa ga celo kritične misli očitvidca usodnega ruskega leta 1917 - nečaka Ferdinanda Leva Tume (1883 - 1961) - niso mogle omajati v apodiktični sodbi o boljševiskem voditelju, ki se je glasila takole: *"Lenina bo štela zgodovina med duhovne orjake našega stoletja; vsak ga sme slaviti. /.../ Jaz sem prepričan, da je ta veliki um preminil prezgodaj zaradi notranje borbe med veliko idejo v sebi in nizko vsakdanjostjo okoli sebe, ker so ga ovirali mali duhovi pri vsakem koraku in so mu onemogočili, da bi izvršil delo osvoboditve ne le ruskega kmeta in delavca, ampak celega delovnega človeštva."*¹ Miselni radikalizem je bil za Tumo končna stopnja osebne razvoja, iščoča prožnost v okvirih najrazličnejših realnih možnosti pa le prehodni pojav. Pri večini ljudi je pot ravno obratna.

Nadalje je mogoče videti precejšen paradoks v Tumovi strastni zavezanosti slovenstvu, ki ga je v prazgodovinskih mislih vodila na kaj čudna pota (bil je naš prvi absolutni avtohtonist: Slovenci so po njegovem sploh prvi ljudje v Vzhodnih Alpah), in hkratnem povsem nekritičnem navduševanju nad internacionalistično ideologijo leve socialdemokracije in komunizma (obsojal je z "nacionalističnim duhom nasičene" socialdemokratske revizioniste, ki so se ob koncu 1. svetovne vojne navduševali nad Jugoslavijo). Narodnost je zanj nekaj takega kot za socialistič-

¹ Prvi junij 1924 v Trbovljah. stenografski zapisnik kazenske razprave v Celju dne 25., 26. in 27. novembra 1924. Tretja izdaja, Ljubljana 1974, 184, 185.

ne režime religija: osebna, celo privatna zadeva. Tuma se tako denimo dolgo časa sistematično izogiba nemškega branja, da bi se kot vnet narodnjak ne nalezal germanskega duha, njegov angažma za slovenske politične cilje (90. leta, čas sodelovanja s podjetnim Andrejem Gabrščkom v goriški Narodno-napredni stranki) pa je le prehodnega značaja. Obenem kot posameznik vse do konca 1. svet. vojne, torej tudi še po "idejni preosnovi", uveljavlja slovenščino v sodnem poslovanju na Primorskem (Goriška, Trst). Vendar po italijanski okupaciji Primorske kljub temu postane eden najpomembnejših zagovornikov kolaboracije: Slovenci na zasedenem ozemlju so deležni njegove kritike zato, ker se v obdobju 1918 - 1920 ne povezujejo s političnimi dejavniki na Apeninskem polotoku. Za celotno Slovenijo Tuma nikoli ne vidi in ne išče enotne rešitve;² osebno je pač dozoreval v času, ko je deželni princip v domači politiki povsem prevladal nad zedinjevalno idejo revolucionarnega leta 1848 in taborskega gibanja 1868 - 1871 (za tak razvoj dogodkov je imel največ zaslug "fanatik oportunitizma", vodilni slovenski politik Taaffejeve dobe Fran Šuklje). Trst kot pristanišče širšega srednjeevropskega prostora je bil zanj absolutno nezdržljiv z vsem slovenskim zaledjem.³ Tako ni presenetljivo, da njegova skepsa do "jugoslovanske rešitve" v prelomnih letih 1917 - 1918 ne izhaja iz nacionalnih pobud, temveč iz privrženosti ekonomističnemu determinizmu v pogledu na svet. Ni čudno, da se ob razsulu habsburške monarhije znajde na isti valovni dolžini z Leninom: ohranitev stare celote bi bila najboljša rešitev, le napolniti bi jo bilo treba z novim, se pravi revolucionarnim duhom.

V svojih spominih se je Tuma razglasil za učitelja, ne politika. Ta samooznaka mu omogoči pisanje pod Goethejevim vodilom: "*Es gibt we-*

nige Biographien, welche einen reinen, ruhigen, steten Fortschritt des Individuums darstellen können." Učitelj, ki se uči, da bi lahko poučeval - to je Tuma. Ko njegov razum pride do (kajpada docela sekularnega) razodetja, do tako rekoč popolnega obvladanja nauka, ki ga ima za pravega - tj. marksizma -, začno spomini presihati. Pravi narativni tok zastane natanko ob idejni preosnovi: eksistenca, ki se prej udejanja v bohotni polnosti živopisnih anekdot in najrazličnejših življenjskih položajev (vsakdanjost, politika, alpinizem), nenadoma postane poligon za vaje v slogu; akter se prelevi v opazovalca, pripovedovalec posameznikove usode v izpovedovalca tez. Od tod dalje "čistega, mirnega in stalnega napredka" weimarskega Olimpijca ne more biti več; zastor je treba spustiti. Samo spektakularna zunanja okoliščina - izbruh prve svetovne vojne - avtorja prisili, da se na temnem ozadju mišljenjskega dogmatizma igra senčnih lutk odigrava dalje: a prave pripovedne telesnosti liki iz tega dela Tumovih pričevanj nimajo več.

Generalna "zgodba" Tumovih spominov izraža Napoleonovo misel iz pogovora z Goethejem leta 1808: Politika je človekova usoda. To je kot težnost: tudi ko se avtor povzpne nad "čisto" politično kariero in se iz liberalca prelevi v marksista - na tej poti je prvi med sonarodnjaki, a ne zadnji⁴ (čeprav je bil potem marksizem marsikaterega slovenskega liberalca bolj diskurziven kakor dejanski) -, ko skratka postane "samo" učitelj, ne uide železni zakonitosti modernega življenja, ki jo je svetu oznanil "mali velikan" iz Korzike: Tumovi nauki so vse do konca eminentno politični. To je mogoče videti iz njegovega strastnega zagovora komunizma na celjskem sodnem procesu zoper napadalce na ORJUNO 1. junija 1924 v Trbovljah.⁵ Ne gre za apologijo enega izmed mogočih pogledov na in v svet, temveč za pravicato predavanje o zgodovini kot nujnosti oz. točneje: o boljševizmu kot zgolj plodu, "danem od zgodovine."⁶ Celo vsako ukvarjanje z ne-politiko je v takem okviru svojevrstna politika. Kaj šele vzgoja! (In ne mo-

² Resda Tuma v 13. poglavju svojih spominov zapiše misel, da bi zmaga centralnih sil v 1. svet. vojni zedinila vse dele slovenskega ozemlja, toda tu gre samo za združitev v habsburški okvir, medtem ko bi deželne meje ostale.

³ V 13. poglavju spominov Tuma poudarja, da je ob koncu 1. svet. vojne zagovarjal tezo o pripadnosti Trsta Jugoslaviji (iz gospodarskih razlogov), vendar je dodal še predlog, da bi Američani in Angleži to mesto prevzeli v svoje roke ter ga internacionalizirali. Nerealističnost takšne rešitve se je pokazala po 2. svetovni vojni.

⁴ Nekaj pa Tuma kot "spoznavalca marksizma" vendarle loči od poznejših slovenskih pristašev tega nauka iz liberalnih vrst: dejstvo, da se je do novega stališča povzpnel v času, ko priseganje nanj ni bilo stvar politične konjunktore. Pri njem je vsekakor šlo samo za prepričanje.

⁵ Mimogrede: napadalci na "orjunce" (slednji so brez dvoma izživali in pri tem uporabljali fašistične metode) niso bili kakšno "goloroko ljudstvo", temveč solidno organizirani delavci marksistične usmeritve. Paravojaški formaciji ni imela le Organizacija jugoslovanskih nacionalistov, temveč tudi "proletariat" - ne smemo namreč pozabiti na v zgodovinskepisju še ne docela razjasnjeno vlogo tedanjih Proletarskih akcijskih čet.

⁶ Prvi junij..., 169.

rem si kaj, da se na tem mestu ne bi spomnil duhovite pripombe Josipa Vidmarja, ki jo je ohranil njegov Eckermann Javoršek: Kako naj bom pedagog, če pa moram govoriti resnico?!)

Tumova usoda v slovenskem prostoru je v mnogočem čudno podobna usodi Frana Supila (1870 – 1917) med Hrvati. Obema je "ležalo na duši" predsvem vzgojiteljsko poslanstvo, oba sta z izredno osebno skromnostjo in mišljenjsko jasnostjo hitro pridobila goreče privrženca (zlasti med mladino) in oba sta videla daleč v prihodnost – vendar sta se oba pri tem tudi motila. Tuma kot marksist in občudovalec Lenina, Supilo kot zagovornik jugoslovanske rešitve problemov na vzhodnih obalah Jadrana. Scenarično ozadje njunih življenj je seveda različno: Tuma je človek lokalnega pomena, medtem ko je bil Supilo sovražnik številka ena habsburške monarhije na razvpitem Fridjungovem procesu 1909 in kot tak seveda evropska figura. (Ni čudno, da je postal ena najznamenitejših žrtev "biološkega vojskovanja" z "orožjem", ki se je imenovalo "spirocheta pallida"). Oba pa sta bistvo svojih opravkov utelesila v neki dovolj preprosti resnici, do katere pa se mnogim ljudem, ki se ukvarjajo s politiko, nikoli ni dano prebiti: Vselej obstajata samo dve metodi pristopa k problemu, ki se ju dá povzeti v devizi: zlomiti, a ne upogniti in upogniti, a ne zlomiti. Brezpogojni radikalizem in brezpogojni oportunizem – oba sta patološka pojava – *ne vodita* (oz. bolje: *vodita*) nikamor; na omenjena principa se je treba sklicevati selektivno. Supilo je uporabo prvega načela rezerviral za vprašanja, ki so eksistenčnega pomena za narod, uporabo drugega pa je raztegnil na vse ostale primere.⁷ Tuma je drugačen: do "idejne preosnove" je nepopustljiv zgolj v osebnih zadevah, pozneje pa v ideoloških. Zanj je npr. Ivan Tavčar (1851 – 1923), ki je po 1. svetovni vojni Slovence takole svaril pred komunizmom (zaradi česar izdaja njegovih zbranih del "pod socializmom" ni mogla zajeti tudi stilistično imenitnih publicističnih spisov): "*Neverjetno se mi zdi, da bi se mogel ogrevati sin slovenske zemlje za ruske morije in za razlastitev v smislu ruskega boljševizma. Če naj se na Slovenskem najprej vse na drobne kosce razbije, če naj se vsem, ki imajo še malo premoženja, vzame zadnji košček kruha, potem bo razbita tudi Slovenija, zavládalo bo brezdomovinstvo in rabelj s svojo sekiro bo glavni reprezentant slovenstva. /.../ Če se razlasti posedujoči razred,*

*bodo ti, ki pripadajo temu razredu, vkolikor jili ne bodo pobili, poklali in z različnimi mukami spravili ob življenje, postali proletariat, ki bo začel ruvati proti slovenski sovjetski republiki. /.../ Zatorej bodo komunisti kmalu doživeli, da bodo njegovi voditelji postali novi aristokrati in novi kapitalisti. V tem egoizmu je tičal dosedanji gospodarski napredek, in on bo studenec prihodnjih napredkov! Če ne, se bo vse zgrudilo v smrtno letargijo in posamezniki bodo samo mrtvi deli stroja. življenje za nas ne bo imelo nobene vrednosti, nobene slasti, če bo tisti, ki dela, doživel ravno tako usodo, kakor oni, ki se mu ne bo ljubilo delati,"*⁸ le tip "samozaveznega, krepkega Gorenjca", ki naj bi se nikoli ne potrudil razumeti vodilne ideje liberalizma.⁹ Citat seveda dokazuje nasprotno: Tavčar je znal bistvo liberalnih nazorov očrtati zelo jasno, le da mu ideološko pripravirani Tuma tega ni hotel priznati. Ivan Šušteršič (1863 – 1925), ki je bil "zgolj politik"¹⁰ – to Tumovo mnenje je gotovo zelo točno, zakaj "nekronani vojvoda kranjski" je bil najbrž edini res talentirani Slovenec, ki politike ni imel za popoldansko obrt in je ni kombiniral s pisateljevanjem ali podobnimi opravili – je ob koncu 1. svet. vojne doživel popoln polom. Njegov premagalec je bil "učitelj" – to je za Tumo triumfalen sklep. Vendar pa je treba pripomniti – in to za našega pisca ni posebej utešno –, da v tem primeru ni šlo za učitelja marksizma, temveč za učitelja kmetov Janeza Evangelista Kreka. Torej za učitelja, ki se je (lahko) tudi motil, ne za takega, ki bi zaradi samorazglašene največje naprednosti, znanstvenosti in kar je še takšnih reči moral imeti zmerom prav.

Igor Grdina

BILO BI PA FINO, ČE...

Andreas Moritsch (Hrsg.-Izd.): *Karantanien, Ostarrichi (1001 Mythos)*; Unbegrenzte Geshichte – Zgodovina brez meja; Verlag Hermagoras/Mohorjeva; Klagenfurt/Celovec-Ljubljana-Wien 1997, 200 strani.

Zunanjiku (outsiderju) komaj razumljiva evforija ob avstrijskem mileniju (1996 – 1996) je

⁸ F. Zadavec, *Umetnikov Črni ptiuh*, Ljubljana 1981, 117.

⁹ H. Tuma, *Iz mojega življenja*, Ljubljana 1997, 404, 405.

¹⁰ H. Tuma, n. d., 403 in dalje.

⁷ J. Horvat, Supilo, Zagreb 1938, 343, 344